Յօղուածը կ'ըսէ. «Միութեան նպատակն է՝ ժողովուրդը տնտեսութեան վարժեցնել եւ անոնց վիճակը բարւոքելու օգնել տնտեսագիտական եւ մարդասիրական միջոցներով» (Տնտես, Կ. Պ. 1887, էջ 133)։

Ընկերութեան արձանագրուող մը կը վճարէ 100 ղրուշ, իսկ չարաթը 10 ղրուշ ալ իր անձին կամ ընտանիքին համար կը պարտաւորուի խնայել։

Ընկերութեան անդամ կրնայ գրուիլ ո՛րեւէ անձ, ո՛րեւէ ազգէ։

Ընկերութիւնը դիւրութիւն կու տայ իր անդամներուն կալուածի կամ սեպհական բնակարանի տէր դառնալու։ Կ'օգնէ նաեւ գործ գտնելու։

Ընկերութեան անդամներու ցանկի մը մէջ (տե՛ս Եռամսեայ Տեղեկագիր Արեւելեան Տնտեսական Միութեան, Կ. Պ. 1889, էջ 18—25) կը տեսնենք ամէն ազգէ, վիճակէ եւ արհեստէ անձերու անուններ։

Ընկերութեան հիմնադիրն է Յ. Արշակ, որ 1885 Յունուարին յատուկ յայտարարութեամբ բացատրած է կազմուելիք Ընկերութեան ծրագիրն ու նպատակը (Եռամսեայ Տեղեկագիր, անդ՝ էջ 26—27)։

Ընկերութիւնը իր ծախքով հրատարակած է Պոլիս «Տնտես» անունով թերթ մը, 1887—1888։

1908ին վերակազմուած է այս Ընկերութիւնը (Սուրհանդակ, Կ. Պ. 1908, Թ. 81)։

28. ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆՑԻ ՍԱՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (1908)

Պոլսոյ Սուրհանդակ[91] թերթի մէջ Յ. Ճ. Սիրունի «Կեդրոնականցի Սաներու Միութիւն»ի անունով հրաւէր մը կը հրատարակէ «վարժարանին քանի մը կենսական խնդիրներուն մասին» խորհրդակցելու համար։ Կ'երեւայ թէ նոր կազմուած էր ընկերութիւնը։ Այդ տարին «Կեդրոնական» վարժարանի շէնքը հայ գաղթականներով լեցուած էր եւ ջանք կ'ըլլար վարժարանի ուսումնական ընթացքը սկսելու։ Ընկերութիւնը կը կոչուի նաեւ «Ուսանողական Միութիւն» (Սուրհանդակ, անդ՝ Թ. 108)։

29. ԱՐԱՔՍ ԽՆԱՅՈՂԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1909)

Թէոդիկ[92] 1910 Յունուար 31ի տակ կը գրէ. «Ընդհանուր ժողով «Արաքս» խնայողական Ընկերութեան, Ղալաթիա։ 1 տարուան մէջ Ընկերութիւնն անդամներէ գանձեր է 748 օսմ. ոսկի»։ Այս մասին ուրիշ տեղեկութիւն չունինք։ Հաւանօրէն հաստատուած է 1909ին։

[91] Կ. Պ. 1908, Թ. 86։
[92] Ամէնուն Տարեցոյցը, 1911, էջ 411։

30. ՀԱՅՈՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1910)

Կը թուի թէ կազմուած է 1910ի սկիզբը։ Առաջին համագումար ժողովքը տեղի ունեցած է 1910 Մարտ 13ին[93]։ Ընկերութիւնը վաւերացուած է 1910 Յուլիս ամսոյն։ Իր կանոնները, բաղկացած 62 յօդուածներէ, հրատարակուած են առանձին գրքոյկով Պոլիս 1910ին։ Ահա իր նպատակը. «Տալ ժողովուրդին իր իմացական պահանջքներուն համապատասխան լաւագոյն գործերը, դիւրամատչելի գիներով, եւ այս կերպով սատարել՝ հայ գրողին արժանիքին եւ աշխատութեան գնահատումին[94]»։ Ընկերութեան անդամավճարն է այրերու 60, կիներու 30 ղրշ.։

Ընկերութիւնը Զապէլ Եսայեանի «Աւերակներու վրայ» երկը հրատարակելէ վերջ (Կ. Պ. 1911) լուծուած է։

31. ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1910)

Տրուած ծանուցումէ մը կ'իմանանք թէ Ղալաթիոյ մէջ կազմուած «Թատերական Ընկերութեան» Ա. Ընդհ. ժողովքը 1910 Օգոստ. 22ին տեղի կ'ունենայ[95]։ Իր մասին կը պակսի անդրագոյն ծանօթութիւն։

32. ՎՈՍՓՈՐ ԽՆԱՅԱՍԻՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1910)

1910 Մարտ 1ին հիմնուած է Վոսփոր խնայասիրական Ընկերութիւնը, որուն առաջին Յօդուածին մէջ գրուած են հիմնադիրներու անունները. Քերովբէ Թէքեան, Ալիքսան Թօփալեան, Արամ Ինճիճեան, Վահէ Իսկէնտէրեան, Պօղոս Միմիտեան, Անտոն Պէճիտեան, Բօլ Սահակեան, Յովսէփ Տէտէպալ եւ Յարութիւն Բէշչէճեան[96], բոլորն ալ վաճառական եւ պաշտօնեայ։ Անդամ կրնան ըլլալ միայն թրքահպատակները, վճարելով ամսական կէս ոսկի։ Ընկերութեան ձգտումն է. «Անդամներու ամսավճարներով գոյացնել դրամագլուխ մը եւ անով ձեռնարկել առեւտրական շահաբեր գործի մը[97]»։ Իր կանոնները ունին 27 Յօդուած։ Կը կառավարուի Ընդհանուր եւ Վարչական ժողովէ մը։

[93] Թէոդիկ, Ամէն. Տարեց. 1911, էջ 411։
[94] Հայոց Հրատարակչական Ընկերութիւն, Կանոնագիր, Կ. Պ. 1910, էջ 3։ — Թորգոմեան (անդ՝ էջ 527) Ընկերութիւնս կը կոչէ «Թրքահայ Հրատարակչական Ընկերութիւն»։
[95] Թէոդիկ, Ամէն. Տարեց., անդ՝ էջ 411։
[96] Կազմական Կանոնագիր Վոսփոր Խնայասիրական Ընկերութեան, Կ. Պ. 1910, էջ 4։

33. ԴՊՐԱՑ ԴԱՍ (1912)

Ղալաթիոյ մէջ կազմակերպուած «Դպրաց Դաս» մը, իբրեւ ընկերութիւն, կը յիշուի շատ ուշ՝ 1912ին, զոր հովանաւորած ու հիմնած է Կոմիտաս Վարդապետ, որուն հիւանդութենէն վերջ (1915) կազմալուծուած է Ընկերութիւնը[98]։

Հ. ԵՓՐԵՄ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

(Շարունակելի։)

Paul Peeters †

Paul Peeters, քանքարաշատ եւ բազմահմուտ, տեղեակ ինչպէս արեւմտեան, նոյնպէս քրիստոնեայ արեւելքի հին եւ նոր լեզուներու, անոնց թուին մէջ հայերէնի եւ վրացերէնի, ծաղկեցաւ, պտղաբեր եղաւ եւ բոլորեց յիսնամեայ շրջան մը գրական գործունէութեան եւ վախճանեցաւ 80ամեայ 18 օգոստոս 1950 ի Բրիւսէլ։

Ան ծնած է ի Տունէ (Tournai) Բելգիոյ 20 սեպտ. 1870։ Միջնակարգ կրթութիւնը կ'առնէ ծննդավայրին Յիսուսեանց Վարժարանին մէջ։ Կ'ընտրէ կրօնաւորական կոչումը, 1887ին կը մտնէ Արլոնի Յիսուսեան Ընկերութեան Նորընծայարանը, ուր կը գտնուէր իր երէց եղբայրն Լուդովիկոս։ 1890ին կը հետեւի փիլիսոփայական, ապա աստուածաբանական ուսմանց Լուվէնի Համալսարանին մէջ։ Կ'ընդունի քահանայական օծումը, իր եղբօր հետ, 18 օգոստոս 1901։

Տակաւին փիլիսոփայական ընթացքը կ'ընէր, երբ կ'արթննայ իր մէջ փափաքը սորվելու հայերէն լեզուն — ինքնուսութեամբ։ Ան ունէր ձեռքի տակ հայերէն լեզուով գրաբարի քերականութիւն մը, գրպանի բառարան մը եւ Աւետարան։ Անտարակոյս խիզախութիւն մ'էր առանց առաջնորդի հայերէն դասագրքի մը վրայէն ձեռնարկել հայերէն ուսանիլ։ Բայց ան կը յաջողի յարատեւ կրթուով գրաւել անառիկ բերդը։ Կը հմտանայ միաժամանակ գրաբարի եւ աշխարհաբարի։ Իր հռչակը իբրեւ հայերէնագէտ կը լսուի ի Բրիւսէլ. Բոլլանդեանք, որոնք արեւելագէտի մը կը կարօտէին, կը հրաւիրեն զինքը իրենց քով։ Այս տեղ, Բոլլանդեանց Գրադարանին մէջ կը գտնէ հայերէնագէտը հայերէն գրքեր, ի մէջ այլոց Հ. Մ. Աւգերեանի Լիակատար Վարք եւ Վկայաբանութիւն սրբոց, 12 հատոր, եւ «Հանդէս Ամսօրեայ»ի հաւաքածոյքը։ Ինքը կոչուած էր Բոլլանդեանց անդամ ըլլալ. առաջին գործը կ'ընէ կարդալ ծայրէ ծայր Աւգերեանի Սրբոց Վարքը. «Հաճոյքով կարդացած եմ, կ'ըսէր, այս հատորները. եւ շատ զուարճացած այն մաքառումներու վրայ, զորոնք կը մղէր Աւգերեան Ծանօթութիւններու մէջ Բոլլանդեանց, մանաւանդ Պապէբրոքի դէմ»։ Ան մնաց մինչեւ վերջ «Հանդէս Ամսօրեայ»ի ջերմ ընթերցող։

1902ին կը հիւանդանայ P. Peeters. Կազդուրուելու համար կ'ուղարկուի Պէյրութ, ուր ունին Յիսուսեանները Համալսարան մը։ Օգտուելով պատեհութենէն՝ կ'ունկնդրէ P. Louis Cheïkhoի արաբերէնի դասախօսութիւններու կատարելագործելու համար իր հմտութիւնը արաբերէնի մէջ։

1904ին, յուլիս 31ին պաշտօնապէս կ'ընդունուի Պ. Պեետերս Բոլլանդեանց Ընկերութեան մէջ։ Ան ապրեցաւ այնուհետեւ Բրիւսէլ նուիրուած սրբախօսական, յատկապէս արեւելեան քրիստոնեայ ժողովուրդներու, Ասորւոց, Արաբախօսներու, Եթովպացիներու, Ղպտիներու, Հայոց եւ Վրաց Սուրբերու պատմութեան հայոց գրականութեան ուսումնասիրութեան։ 1941ին, երբ վախճանեցաւ P. Delehaye, անոր յաջորդ կարգուեցաւ Պեետերս իբրեւ գլխաւոր Բոլլանդեանց։

Պեետերս բարգաւաճեց իր գրական գործունէութիւնը Analecta Bollandiana ուսումնաթերթին մէջ. իր ուսումնասիրութիւններու մեծագոյն մասը հրատարակուած է հոն։ Ինքն էր հոն գրախօսը այն հրատարակութիւններու, որոնք կը հայէին արեւելագիտութեան։

[97] Կազմական Կանոնագիր, Կ. Պ. 1910, էջ 5։
[98] Դակտ. Թորգոմեան, անդ՝ էջ 532։

© National Library of Armenia

Բազմակողմանի զարգացած միտքի տէր էր Պ. Պեետերս: Ոչ միայն քաջածանօթ էր քրիստոնեայ արեւելքի պատմութեան եւ գրականութեան, այլ եւ միջամուխ փիլիսոփայական, աստուածաբանական, ընկերբանական եւ դաստիարակական հարցերու: Իր գրական գործունէութեան մէջը կը հակէր առաւելապէս սրբախօսական-պատմական գրականութեան, ինչպէս կը պահանջէր իր կոչումը: Ան երեւան կը բերէր իր գրուածքներու մէջ անհուն ծանօթութիւն աղբիւրներու եւ անոնց հայոց գրականութեան. եւ ունէր արթնութիւնը չահագործելու զայն: Խորաթափանց էր իր տեսութիւնը պատմական հարցերու մէջ. կը սիրէր կրկտել մանրաքննին ամէն հարց: Իր անաչառութիւնը յարգուած էր ամէնէն: Իսկ իր գիտականութիւնը բարձր գնահատուած ընդհանուրէն:

1935ին Բելգիայի, 1942ին Հռոմի քահանայապետական Հնախօսութեան, 1945ին Ֆրանսայի Գեղեցիկ Դպրութեանց Ակադեմիաները զինքը իրենց անդամ գրեցին: Իսկ 1946ին Շտրասբուրգի Համալսարանը շնորհեց իրեն պատուոյ տիտղոսն Դոկտոր աստուածաբանութեան եւ 1947ին Լուվէնի Համալսարանը՝ Դոկտոր բանասիրութեան եւ արեւելեան պատմութեան: 1950 ապրիլ 25ին տօնեցին իր յարգողները իր Ծննդեան 80ամեակը ձօնելով իրեն երկու շքեղ հատորներու մէջ ծաղկեփունջ մը զանազան յօդուածներու, գրուած Յոբելեարին նախասիրած ճիւղերու մասին:

Հանգուցեալը հեղինակած է բազմաթիւ գրուածքներ, մաս մը լոյս տեսած առանձին հատորներով, ուրիշներ հրատարակուած իբրեւ յօդուածներ զանազան ուսումնաթերթերու մէջ. ընդ ամէնը թուով 160: P. Peetersի գրուածքներու ցանկը կազմած է Paul Devos կից Հանգուցեալին Կենսագրականին, հրատարակուած Analecta Bollandiana, 1951, էջ Ա—ԾԹ, յատկապէս ԽԸ—ԾԹ (Bibliographie du P. Paul Peeters):

Այս տեղ պիտի ներկայացնեմ այն գրութիւնները միայն, որոնք կը հային հայագիտութեան: Նկատի չեմ առած այնպիսիները, ուր հարեւանցի կերպով շօշափուած է որ եւ է վկայութիւն մը կամ տեղիք մը հայ Մատենագրութենէն: Նոյնպէս չեմ յիշած գրախօսականները նուիրուած հայերէն կամ հայագիտութեան հայոց գրուածքներու: Հանգուցեալը մասնակցած է Բոլլանդեանց հրատարակած Acta Sanctorum հաւաքման երեք վերջին հատորներու: Անոնց մէջ Հայոց հայոց հատուածները առած եմ ցանկիս մէջ:

De SS. Rhipsime et sociis virginibus martyriis in Armenia. Propylaeum ad Acta Sanctorum Decembris. Bruxellis 1940, p. 424—425.

De S. Gregorio ep. Magnae Armeniae. Propylaeum . . ., p. 426—427.

S. Grégoire l'Illuminateur dans le calendrier lapidaire de Naples. An. Boll. 60 (1942), 91—130.

La Passion arabe de S. 'Abd-al-Masih. An. Boll. 44 (1926), 270—341.

Une Passion arménienne des SS. Abdas, Hormisdas, Šahîn (Surènes) et Benjamin. Ann. Boll. 28 (1909), 399—415.

La vision de Denys l'Aréopagite à Héliopolis. An. Boll. 29 (1910), 302—322.

La version géorgienne de l'autobiographie de Denys l'Aréopagite. Անդ, 31 (1912), 5—10.

La version ibéro-arménienne de l'autobiographie de Denys d'Aréopagite. Անդ, 39 (1921), 277—313.

Une Passion arménienne de S. Georges. An. Boll. 28 (1909), 249—271.

La légende de S. Jacques de Nisibe. An. Boll. 38 (1920), 285—373.

De S. Isbozeta martyrio in Perside. Acta Sanctorum Novembris, t. IV (1925), 191—216. Ս. Յիզտիբուզիտ (Աստուածատուր) վկային վկայաբանութիւնը, հրատարակութեամբ հայ ընդարձակ եւ համառօտ բնագիրներու:

Une sainte arménienne oubliée. Sainte Marie la Jeune († 902—903). Հանդէս Ամսօրեայ 61 (1927), 723—730.

La Passion arménienne de S. Phocas. An. Boll. 30 (1911), 290—295.

La Passion arménienne de S. Serge le Stratélate. Յուշարձան, Վիեննա 1911, էջ 186—192:

Un Miracle des SS. Serge et Théodore et la Vie de S. Basile, dans Fauste de Byzance. An. Boll. 39 (1921), 50—64.

Sainte Šousanik, martyre en Arméno-Géorgie († 13/14 décembre 482/484). An. Boll. 53 (1935), 5—48, 245—307.

Le début de la persécution de Sapor d'après Fauste de Byzance. Revue des études arméniennes. 1 (Paris 1920—1921), 15—33.

Les débuts du christianisme en Géorgie d'après les sources hagiographiques. An. Boll. 5 (1932), 5—58. Հմմտ. նաեւ Académie royale de Belgique. Bulletin de la Classe des Lettres. 18 (1932), 25—27.

Recherches d'histoire, de philologie et d'hagiographie orientales. 1951.

Bibliotheca hagiographica orientalis. Bruxelles 1910, 8°, XXIII—288 pp. [Subsidia hagiographica, no. 10].

Pour l'histoire du synaxaire arménien. An. Boll. 30 (1911), 5—26.

Traductions et traducteurs dans l'hagiographie orientale à l'époque byzantine. An. Boll. 40 (1922), 241—298. Նոյնն ընդարձակուած՝ Orient et Byzance. Le tréfonds oriental de l'hagiographie byzantine. Bruxelles 1950, 8°, 236 pp. [Subsidia hagiographica, no. 26].

Évangiles apocryphes. II. L'Évangile de l'Enfance. Rédactions syriaques, arabe et arméniennes traduites et annotées. Paris 1914, LX—330 pp.

Intervention politique de Constance II. dans la Grande Arménie en 338. Académie royale de Belgique. Bulletin de la Classe des Lettres, 17 (1931), 10—47.

Pour l'histoire de l'alphabet arménien. Revue des études arméniennes, 9 (1929), 203—237.

A propos de la version arménienne de l'historien Socrate. Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales, 2 (= Mélanges Bidez, Bruxelles, 1934), 647—675.

Un colophon géorgien de Thornik le Moine. An. Boll. 50 (1933), 5—33.

Un témoignage autographe sur le siège d'Antioche par les Croisés en 1098. Miscellanea historica in honorem Alberti De Meyer, t. I (Louvain 1946), p. 373—390.

Πασαγνάθης — Περσογενής. Byzantion 8 (1933), 405—423.

Quelques noms géographiques arméniens dans Skylitzès. Byzantion 6 (1931), 435—440.

Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆ

H. PASDERMADJIAN, Histoire de l'Arménie depuis les origines jusqu'au traité de Lausanne. Paris 1949, 8°, 484 pp.

Նորութիւն մը կու տայ մեզի Հ. Փաստրմաճեան. «Հայոց պատմութիւն» մը, որ իր յօրինուածքովն ու կեցուածքովը կը շեղի բոլոր նախորդներէն: Ան կանգնած Հայաստանի բարձրաւանդակին վրայ կը դիտէ սահմաններէն ներսն ու դուրսը տեղի ունեցած եռուզեռը, քաղաքական, ընկերային, մշակութային: Իր տեսութեան շրջագծին մէջ է Ուրարտեանց դարէն մինչեւ մեր օրերը (1920, դեկտ. 2) միջոցը: Կը հետեւի պատմութեան ժամանակագրական զարգացման. կը նկարագրէ հանգոյցէ հանգոյց անոր բովանդակութիւնը: Չի ճանչնար բաժանումներ ըստ հարստութեանց: Իր գլխակարգութիւններն են. Երկիրն եւ իր բնակչութիւնը. Անկախութիւնը նուաճուած. Տիգրան Մեծ. Հայաստանի թագաւորութիւնը ընդ մէջ Հռոմի եւ Պարթեւաց. Հայաստան կ'ընդունի քրիստոնէութիւնը. Քրիստոնէութեան պաշտպանութիւնը. Բագրատունեաց թագաւորութիւնը. Հայաստան եւ Բիւզանդիոն. Նոր Հայաստանի թագաւորութիւնը. Հայաստան տուրանեան տիրապետութեան տակ. Հայկական վերածնութիւնը. Արեւելեան հարցը. Ռուսները Անդրկովկասի մէջ. Հայկական հարցը. եւ այլն:

Կը պատմէ դէպքերը դրուագ առ դրուագ, կը ցուցադրէ գործող դէմքերը կարկառուն. կը պատկերացնէ ժողովուրդին տնտեսական, զինուորական, ընկերային եւ մշակութային պայմանները ու ստեղծագործութիւնները իւրաքանչիւր դրուագին մէջ. պատմագէտի աչքով կը հետեւի մեծ Պետութիւններու մրցակցութեանց Հայաստանի շուրջը, անոնց պատերազմական շարժումներուն եւ դիւանագիտութեան. Հայ ժողովուրդն իր բոյնին մէջ պաշտպանողական դիրքի մէջ է. ան կ'ոգորի իր անկախութեան համար. կ'ընկճի հզօրագոյնին հարուածներուն տակ, բայց չի հրաժարիր իր իրաւունքէն. անվերջ կռուի մէջ է. կռիւներ ուր յաղթութիւն եւ պարտութիւն իրար կը յաջորդեն: Ազգեր կու գան, ազգեր կ'երթան. բայց Հայաստանի բարձրաւանդակին վրայ հայն է որ կը մնայ երկրին բնիկ, թէպէտ խոց եւ վիրաւոր. ան հաւատարիմ մնացած է իր հողին. ինչ որ կը քանդէ օտարը հոն, ինքը կը ճգնի շինել միւսանգամ. անվերջ կործանում եւ անվերջ վերաշինում: Ահա Պատմութիւնը, զոր գրի կ'առնէ Փաստրմաճեան, անչափ ոգեւորութեամբ, հմայիչ ոճով, պատմագէտի հայեցողութեամբ:

Համեստ է հեղինակը. կը խոստովանի համարձակ, թէ Պատմութեան բովանդակութիւնը քաղուածք մըն է հեղինակաւոր պատմագէտներու եւ քննիչներու գործերէն. անունները մատնանշուած է իր գրուածքին ծանօթութիւններու մէջ. մեծ է անոնց թիւը: Այս վկայ է, թէ ո՛րքան եռանդով նուիրուած

© National Library of Armenia